

[2–2019]

history – theory – criticism

dějiny–teorie–kritika

[2-2019]

Fakulta
humanitních
studií UK

Faculty
of Humanities,
Charles University

Obsah | Contents

1. Studie a eseje | Studies and Essays

VLADAN HANULÍK – White Coat Effect: The Making of the Patient-Physician Relationship in Modern Europe
Efekt bílého pláště: utváření vztahu pacienta a lékaře v moderní Evropě 175

VÁCLAV SMYČKA – Ctnost dějinnosti a zatracení bezdějinných.
K dějinnému aktérství v post-osvícenské středoevropské filozofické tradici
The Virtue of Historicity and the Damnation of Non-Historic People. On Historical Agency in the Post-Enlightenment Central European Philosophical Tradition 200

LUKÁŠ PĚCHULA – Literární antisemitismus a konstrukce image židovského národa v meziválečných románech širšího Ostravska. Imagologicko-komparativistická studie
Literary Antisemitism and the Construction of an Image of the Jewish Nation in the Interwar Novels of the Moravian-Silesian Region: Imagological-Comparative Study 224

2. Diskuse a rozepře | Discussions and Disputes

JAN HORSKÝ – „Obecné dějiny“, „obsahová filozofie dějin“ a evoluční teorie
'General History', 'Content-Oriented Philosophy of History', and the Theory of Evolution 253

MILOŠ HAVELKA – Existují obecné dějiny?
Is There a General History? 264

MIROSLAV HROCH – Obecné, světové, globální dějiny?
General, Global, or World History? 270

3. Recenze a reflexe | Reviews and Reflections

S. M. AMADAE – Prisoners of Reason: Game Theory and Neoliberal Political Economy; **HUNTER HEYCK** – Age of System: Understanding the Development of Modern Social Science; **EGLÉ RINDZEVIČIŪTĚ**, The Power of Systems: How Policy Sciences Opened Up the Cold War World (Vítězslav Sommer) 277

PHILIPP THER – Nový pořádek na starém kontinentě. Příběh neoliberální Evropy (Michal Kopeček)	286
DAGMAR HÁJKOVÁ, PAVEL HORÁK, VOJTĚCH KESSLER, MIROSLAV MICHELA (edd.) – Sláva republice! Oficiální svátky a oslavy v meziválečném Československu (Andrea Talabér)	293
OTA KONRÁD, RUDOLF KUČERA – Cesty z apokalypsy. Fyzické násilí v pádu a obnově střední Evropy 1914–1922 (Jakub Rákosník)	298
KRZYSZTOF BRZECHCZYN (ed.) – Towards a Revival of Analytical Philosophy of History. Around Paul A. Roth's Vision of Historical Sciences (Karel Šima)	303
DENISA NEČASOVÁ – Nový socialistický člověk. Československo 1948–1956 (Bohumil Melichar)	314
LUKÁŠ FASORA, JIŘÍ HANUŠ, DENISA NEČASOVÁ (edd.) – Svůdnost sociálního experimentu: nový člověk 20. století (Jakub Vrba)	320
KAMIL ČINÁTL, JAN MERVART, JAROSLAV NAJBERT (edd.) – Podoby česko-slovenské normalizace: dějiny v diskusi (Jakub Rákosník)	324
MARIE BAHENSKÁ, LIBUŠE HECZKOVÁ, DANA MUSILOVÁ – Nezbytná, osvobozující, pomlouvaná. O ženské práci (Radek Hylmar)	330
LENKA ŘEZNÍKOVÁ – Ad majorem evidentiam. Literární reprezentace „zřejmého“ v textech J. A. Komenského (Radmila Prchal Pavlíčková)	335
Editorial Note	339
Upozornění redakce	341

S. M. AMADAE, *Prisoners of Reason: Game Theory and Neoliberal Political Economy*,

New York 2016, Cambridge University Press, 334 s., ISBN 978-1-107-67119-5

HUNTER HEYCK, *Age of System: Understanding the Development of Modern Social Science*,

Baltimore 2015, John Hopkins University Press, 258 s., ISBN 978-1-4214-1710-3

EGLĚ RINDZEVIČIŪTĒ, *The Power of Systems: How Policy Sciences Opened Up the Cold War World*,

Ithaca – London 2016, Cornell University Press, 292 s., ISBN 978-1-5017-0318-8

Historiografie soudobých dějin věnuje v posledních dvou desetiletích zvýšenou pozornost vztahu mezi politikou a společenskými vědami v období studené války. Poválečné soupeření mezi Východem a Západem umožnilo rozvoj společenskovědních výzkumů, které se zaměřovaly na poznání nepřítele. Badatelé se zajímali také o související otázku řízení moderního státu, který měl vzrůstající ambice kontrolovat ekonomický a společenský vývoj. Studená válka zvýraznila na obou stranách „železné opony“ politický význam společenských věd, které byly více než dříve propojeny se státními institucemi včetně armády a bezpečnostních složek. Vědci a politici také prosadili nový model organizace společenskovědního bádání. Mělo mít více interdisciplinární charakter a jeho cílem se stala analýza „systému“ chápaného jako složitý komplex navzájem propojených sociálních, politických a ekonomických vztahů tvořících moderní společnost. Nová společenská věda měla být organizovaná v mezioborových výzkumných týmech a její základní zaměření bylo pragmatické – měla přispět k řešení aktuálních ekonomických, sociálních či mezinárodněpolitických problémů. Na Východě i Západě lze sledovat jak domácí impulsy, které vedly k této transformaci společenských věd, tak podněty vycházející ze skutečnosti bipolárního rozdělení světa a konfliktu mezi státním socialismem a liberálním kapitalismem.

Byla to zejména historiografie dějin Spojených států amerických, která začala ve výzkumech studené války akcentovat témata z oblasti kulturních a intelektuálních dějin, když navázala na dřívější výzkumy dějin společenských věd a expertního myšlení v meziválečném období a v tzv. progresivní éře přelomu 19. a 20. století. V současnosti mají čtenáři k dispozici řadu titulů popisujících institucionální a myšlenkový vývoj „studenoválečné vědy“ v USA, zejména ekonomie, organizační vědy, psychologie, antropologie, výzkumu budoucnosti, kybernetiky a tzv. sovětologie.¹ V případě historiografie státního socialismu je situace odlišná. Až do 90. let byly k dispozici především práce sledující aktuální stav společenských věd v socialistických zemích.² V posledních dvou desetiletích však probíhá znatelný rozvoj bádání o intelektuálních souvislostech poválečného vývoje ve střední a východní Evropě od ustavení socialistických diktatur po roce 1945 k rozsáhlé systémové změně na přelomu 80. a 90. let.³ Třetí okruh témat, která současná historiografie dějin expertízy a společenských věd sleduje se zvýšenou pozorností, tvoří transnacionální dějiny vědy, zejména interakce překračující „železnou oponu“ a intelektuální kontakty mezi „prvním“, „druhým“ a „třetím“ světem.⁴

Recenzované knihy odkazují ke všem výše jmenovaným badatelským přístupům. Práce Sonji Amadae a Huntera Heycka se věnují tématům z intelektuál-

- 1 Z velkého množství titulů lze zmínit např. *Cold War Social Science: Knowledge Production, Liberal Democracy, and Human Nature*, (edd.) MARK SOLOVEY, HAMILTON CRAVENS, New York 2012; DAVID C. ENGERMAN, *Know Your Enemy. The Rise and Fall of American Soviet Experts*, Oxford 2009; PAUL ERICKSON, JUDY L. KLEIN, LORRAINE DASTON, REBECCA LEMOV, THOMAS STURM, MICHAEL D. GORDIN, *How Reason Almost Lost Its Mind: The Strange Career of Cold War Rationality*, Chicago 2013; RON ROBIN, *The Making of the Cold War Enemy. Culture and Politics in the Military-Intellectual Complex*, Princeton – Oxford 2001; SHARON GHAMARI-TABRIZI, *The Worlds of Herman Kahn: The Intuitive Science of Thermonuclear War*, Cambridge 2005; PHILIP MIROWSKI, *Machine Dreams: Economics Becomes a Cyborg Science*, Cambridge 2002.
- 2 Reprezentativními tituly jsou VLADIMIR SHLAPENTOKH, *The Politics of Sociology in the Soviet Union*, Boulder 1987; PEKKA SUTELA, *Economic Thought and Economic Reform in the Soviet Union*, Cambridge 1991.
- 3 Z řady titulů, vydaných od počátku 21. století, srov. *Sociology and Ethnography in East-Central and South-East Europe: Scientific Self-Description in State Socialist Countries*, (edd.) ULF BRUNBAUER, CLAUDIA KRAFT, MARTIN SCHULZE WESSEL, München 2011; SLAVA GEROVITCH, *From Newspeak to Cyberspeak: A History of Soviet Cybernetics*, Cambridge 2002.
- 4 Srov. JOHANNA K. BOCKMAN, *Markets in the Name of Socialism: Left-Wing Origins of Neoliberalism*, Stanford 2011; JAMES MARK, PÉTER APOR, *Socialism Goes Global: Decolonization and the Making of a New Culture of Internationalism in Socialist Hungary, 1956–1989*, *The Journal of Modern History* 87/2015, s. 852–891.

ních dějin USA, avšak jejich závěry mají obecnější význam pro pochopení vývoje vztahu mezi společenskými vědami a politikou ve 20. století. Eglé Rindzevičiūtė zkoumá podobné otázky jako Heyck a Amadae, avšak v kontextu dějin Sovětského svazu, a současně se snaží o postžení jejich transnacionálního rozměru. Společným jmenovatelem recenzovaných titulů je zájem o společenské vědy, které se ve druhé polovině 20. století pokoušely o důkladnější poznání lidského rozhodování a jeho politických důsledků. Současně všechny tři práce upozorňují na interakci mezi „studnoválečným“ charakterem těchto výzkumů a jejich pevným zakotvením v domácích souvislostech. Například zkoumání strategického rozhodování v USA mělo pomoci získat převahu nad nepřátelskou mocností, současně však reagovalo na tehdy diskutované problémy amerického liberalismu, jakým bylo údajně iracionální rozhodování voličů v demokratickém volebním procesu. V dějinách společenských věd je proto studená válka nejen „vnějším“, mezinárodně-politickým kontextem, ale také domácím kulturně-politickým fenoménem.⁵

Knihy Eglé Rindzevičiūtė rovněž upozorňuje na téma překračování hranic velmocenských bloků a vytváření institucí umožňujících dlouhodobější kontakty mezi vědci z Východu a Západu. Tento pohled relativizuje jednorozměrné vnímání studené války jako nesmiřitelného soupeření mezi liberální demokracií a státním socialismem a upozorňuje na případy, kdy obě strany konfliktu narážely na problémy, jejichž řešení bylo podmíněno překonáním vzájemných rozporů a udržováním dlouhodobé komunikace na politické i intelektuální rovině. Četba recenzovaných knih odhaluje rozdílné role společenských věd ve studené válce, od výzkumů souvisejících s vojenskou strategií v případném otevřeném vojenském střetnutí po navazování vědecké spolupráce přes „železnou oponu“.

Práce Huntera Heycka nejvíce odkazuje k žánru tradičních dějin vědy. Autor se zabývá dlouhodobým vlivem „organizační revoluce“ na americké společenské vědy, který vyústil ve vznik zvláštního vědního režimu, který Heyck nazývá *high modern social science*. Heyck takto označuje vědní obory, které se vyvíjely v návaznosti na ustavení rozsáhlých byrokratických organizačních struktur v americkém hospodářství a politice, k němuž došlo na přelomu 19. a 20. století. Nové společenskovědní myšlení, které se plně rozvinulo po druhé světové válce

5 NILS GILMAN, *Mandarins of the Future. Modernization Theory in Cold War America*, Baltimore 2003; *Uncertain Empire: American History and the Idea of the Cold War*, (edd.) JOEL ISAAC, DUNCAN BELL, New York 2012; *Beyond the Cold War: Lyndon Johnson and the New Global Challenges of the 1960s*, (edd.) FRANCIS J. GAVIN, MARK ATWOOD LAWRENCE, Oxford 2014.

a dominovalo americké akademické scéně minimálně následující dvě desetiletí, se podle Heycka vyznačovalo „byrokratickým světonázorem“. Vědci popisovali moderní organizace prostřednictvím modelů a současně se snažili definovat pravidla, podle kterých by měly tyto hierarchické struktury fungovat. Tato společenskovo vědní kultura byla podle Heycka značně ambiciózní, protože kromě analýzy sociálních skutečností usilovala také o vyřešení akutních problémů liberálního kapitalismu. Jejím cílem bylo vytvoření technik sociální kontroly, jejichž zavedení do praxe by umožnilo racionální a efektivní fungování složitých a zdánlivě velmi těžko ovladatelných struktur, jakými byly velké firmy, stát, ale také politická veřejnost.

Heyck přesvědčivě ukazuje, že zájem o racionalitu rozhodování vycházel ze široce sdíleného přesvědčení, že se americká demokracie dostala do vážné krize. Vědce zkoumající americkou společnost trápil problém působení občanů v moderní masové demokracii. Snažili se proto vytvořit nové pojetí racionality a z něj vycházejících způsobů rozhodování, které by zajistily, že by občané i přes svou údajnou iracionalitu činili racionální rozhodnutí. Vědci se tedy zaměřili na racionalitu chápanou jako formální proces – sled mentálních úkonů, který vyústí v racionální rozhodnutí. Společenské vědy usilovaly na prvním místě o zajištění funkčnosti zkoumaných systémů, čehož výsledkem měla být jejich stabilita a schopnost pružně reagovat na změny.

Takové pojetí společenských věd zdůrazňovalo význam byrokratických struktur a vytvářelo obraz člověka jako dalšího z mnoha systémů, který lze prostřednictvím vhodných sociálních technik nastavit tak, aby správně vykonával funkce v moderním státu a společnosti. Heyck ukazuje, že vývoj společenských věd ve „věku systému“ kopíroval éru vrcholné modernity a jednu kapitolu v dějinách amerického liberalismu. Její počátky spadaly do „progresivní éry“ charakteristické značným reformním úsilím politiků a intelektuálů. „Věk systémů“ dle Heycka vyvrcholil v průběhu tří poválečných desetiletí, jejichž politickou a intelektuální předehrou byla politika „nového údělu“. Od konce 60. let však společenskovo vědní myšlení, charakterizované byrokratickou racionalitou a viděním sociální reality jako systému, postupně upadalo a ztrácelo legitimitu v návaznosti na vnější i vnitřní problémy amerického státu. Heyck tuto změnu perspektivy dokládá mimo jiné posunem od zobrazení společnosti–systému jako stromu k metafoře sociálního světa jako sítě, která začíná dominovat společenským vědám od 70. let.

Racionalita a rozhodování jsou ústředními tématy práce americké historičky a filozofky Sonji Amadae. Ta navázala na svou předchozí knihu *Rationalizing Capitalist Democracy* z roku 2003, v níž zkoumala dějiny teorie racionální volby

a její vliv na proměny amerického liberalismu ve 20. století.⁶ Amadae v recenzované knize zkoumá teorii her, další z fenoménů poválečného společenskovo-vedního myšlení, který byl podobně jako teorie racionální volby pevně ukotven v intelektuálních a politických souvislostech studené války. Autorka nahlíží na předmět svého výzkumu z pohledu dějin neoliberalismu. Snaží se ukázat, že teorie her vnesla do moderního politického a ekonomického myšlení nové pojetí společnosti a lidského individua, které se stalo základem neoliberalního pohledu na fungování společnosti a ekonomiky.

Kniha nejdříve charakterizuje teorii her prostřednictvím analýzy „věžňova dilematu“, asi nejznámější hry s nenulovým součtem, která podle Amadae položila teoretický základ neoliberální subjektivitu. Autorka detailně popisuje vznik teorie her jako součásti vojenské strategie Spojených států vypracované pro případ vypuknutí jaderné války. Kniha následně ukazuje, jak teorie her pronikala do dalších výzkumů a získávala významné postavení v konceptuální výbavě různých vědních oborů, zejména ekonomie, politologie, právní vědy, ale také evoluční biologie. Strategická racionalita teorie her odpovídala realitě zvláštního mezinárodního konfliktu, v němž obě strany dlouhodobě vyčkávaly a snažily se s co největší mírou pravděpodobnosti předvídat budoucí kroky nepřítele. Podle Amadae však strategie, která vylučovala jakoukoli spolupráci a měla vést k naprostému vítězství jedné strany, postupně přesouvala své těžiště z vojenského prostředí do civilní sféry. Výsledkem je myšlení, které Amadae nazývá neoliberální politickou filozofií. V jeho středu stojí individuum, které přednostně sleduje cíl vlastního prospěchu, avšak na rozdíl od klasického liberálního subjektu neuznává pravidlo, že jedinec nesmí prosazovat vlastní svobody na úkor svobody ostatních. Amadae líčí temný svět teorie her, která člověka redukuje na „vězně rozumu“, strategicky myslící subjekt, který vždy preferuje svůj osobní zájem a namísto spolupráce či empatie chápe mezilidské vztahy a obecně sociální realitu výhradně jako nemilosrdnou soutěž, z níž musí vzejít pouze vítězové, nebo poražení.

Zatímco se knihy Heycka a Amadae pohybují výhradně v intelektuálním kontextu poválečných USA, Eglé Rindzevičiūtė zkoumá vývoj obdobného společenskovo-vedního myšlení v Sovětském svazu. Autorka kombinuje intelektuální dějiny s dějinami institucí a snaží se postihnout aktivity sovětských vědců, které měly vést k navázání užších kontaktů se západní vědou. Rindzevičiūtė dokládá, že od poloviny 50. let rostl zájem sovětských akademických kruhů o systémovou analýzu. Přestože tento směr společenskovo-vedního myšlení původně vznikl jako

6 SONJA M. AMADAE, *Rationalizing Capitalist Democracy: The Cold War Origins of Rational Choice Liberalism*, Chicago 2003.

součást britských a amerických vojenských výzkumů, v ideologickém kontextu post-stalinismu vhodně zapadal do teoretického rámce „vědeckotechnické revoluce“. Nová sovětská politická doktrína označovala vědu a technologie, a to jak přístroje (například výpočetní techniku), tak sociální technologie (metody řízení a organizace), za hlavní hybatele vývoje od socialismu ke komunismu. Sovětské politické elity byly proto nakloněné „dovozu“ vědeckých poznatků o organizaci a systémech ze západní Evropy a USA. Druhým ústředním faktorem, který Rindzevičiūtė analyzuje na stránkách své monografie, bylo postupné uvolňování mezinárodního napětí. Odeznění nejvíce „horké“ fáze studené války totiž vedlo také k intenzivnější vědecké spolupráci mezi Východem a Západem.

Jedním z pozoruhodných výsledků tohoto vývoje bylo zřízení Mezinárodního institutu pro aplikovanou systémovou analýzu (IIASA, International Institute for Applied System Analysis) v rakouském Laxenburgu v roce 1972. Vědecké pracoviště, jehož sídlem se stal zámecký areál nedaleko Vídně, vzniklo na základě několikaletých jednání, která započala v roce 1967 na schůzce amerického prezidenta Lyndona Johnsona s předsedou Rady ministrů SSSR Alexejem Kosyginem. Povstala společná vědecká instituce, jejímž prostřednictvím se americká strana snažila navázat užší vědeckou spolupráci se socialistickými zeměmi a více ovlivňovat dění ve východní Evropě v oblasti výzkumu řízení a organizace. Sovětská účast na projektu byla vedena snahou získat přístup k západní výpočetní technice a osvojit si její využívání v praxi. Dodnes fungující pracoviště umístěné na půdě neutrálního Rakouska hostilo badatele z Východu a Západu, kteří zde pracovali na společných projektech.

Ačkoli se o IIASA často hovoří jako o tajemné instituci studené války, kam byli údajně vysíláni špióni zakonspirovaní jako vědeckí pracovníci, na jeho půdě probíhaly významné výzkumy. Snaha o nalezení společného tématu vedla ke studiu otázek, jež vědci i politikové z Východu a Západu chápali jako společné problémy přesahující ideologické rozdělení světa. Jednalo se především o témata definovaná jako tzv. globální problémy. Instituce významně přispěla k etablování globálního přístupu, když například umožnila výzkumy environmentálních témat prostřednictvím tzv. globálního modelování. Spolupráce přes „železnou oponu“ se zdála být odpovědí na nárůst nových rizik, jejichž řešení se vymykalo tradičnímu schématu souboje mezi liberální demokracií a státním socialismem. Kniha líčí projekty, zaměřené na environmentální důsledky ekonomického rozvoje či případné jaderné války (kyselý déšť, „nukleární zima“), a dokládá, že globální témata umožnila vytvořit prostor pro mezinárodní výzkumy vymykající se dříve dominantní perspektivě konfliktu a soupeření.

Na obecnější rovině Rindzevičiūtė hovoří o ustavení „systémově-kybernetické governmentality“. Tato nová politická racionalita namísto důkladnější a centra-

lizované kontroly společenských či ekonomických procesů zdůrazňovala potřebu nového pojetí vládnutí, které relativizovalo představu, že s pomocí moderní vědy lze veškerou sociální realitu řídit a kontrolovat do nejmenšího detailu. Autorka tvrdí, že systémově-kybernetický přístup naopak zdůrazňoval, že některé procesy byly v čím dál komplikovanějším a propojenějším světě nekontrolovatelné, a proto obtížně poznatelné. Cílem systémové vědy tedy nebylo vytvoření nástrojů dokonalé kontroly, nýbrž úsilí naučit systémy autonomně, a tím pádem pružně reagovat na často zcela nepředvídatelná rizika a udržet jejich stabilitu a funkčnost. Systémově-kybernetická governmentalita zdůrazňovala seberegulaci systémů, a v sovětském prostředí proto mohla vytvořit alternativu k direktivnímu a centralistickému pojetí vládnutí. Autorka poukazuje na dvojí tvář výzkumu systémů a řízení. Nové poznatky mohly pomoci upevnit politické autoritářství, nebo naopak přispět k jeho oslabení a tím pádem také k liberalizaci sovětského režimu.

Knihy Heycka, Amadae a Rindzevičiūtė z různých perspektiv zkoumají, jak se v kontextu studené války proměňovala snaha vytvořit ve stále více propojeném světě kontrolovatelný a předvídatelný politický či ekonomický řád. Vědci a experti se věnovali nejen systémům či globálním problémům, ale také proměnám lidské subjektivity a racionality. Četba tří recenzovaných knih přináší zasvěcený a plastický pohled na vývoj několika společenskovedních projektů, které vycházely ze starších intelektuálních tradic a zanechaly zřetelný otisk v dnešním společenskovedním myšlení i politické praxi. Knihy však také odrážejí některé slabiny dosavadních výzkumů „studnoválečné vědy“ a obecně dějin politického a ekonomického myšlení po roce 1945.

Práce Heycka a Amadae se vyjadřují k otázkám, které mají nejen mezinárodní význam, ale také mezinárodní historii. Obě knihy jsou ale natolik ukotveny v americkém kontextu, že čtenář získává dojem, jako kdyby zkoumaná témata byla výhradě produktem amerického intelektuálního prostředí. Samozřejmě nelze popřít, že se USA po druhé světové válce staly společenskovední velmocí a Heyck i Amadae přesvědčivě dokládají úzký vztah teorie her i systémové perspektivy k politickému myšlení amerického liberalismu. Současně však obě knihy nedostatečně reflektují skutečnost, že témata jako rozhodování, kontrola systémů, neoliberalismus a obecně možnosti vládnutí v moderních společnostech se velmi brzy stala sdíleným „majetkem“ na obou stranách Atlantiku i v post-koloniálním prostředí. Například výklad dějin neoliberalní politické filozofie a politické ekonomie z pera Sonji Amadae nakonec opakuje těžko udržitelnou tezi o americké intelektuální hegemonii, kterou historiografie dějin neoliberalismu teprve začíná překonávat. Nedostatečná reflexe mezinárodního rozměru zkoumané problematiky tedy vede ke značně zjednodušujícímu obrazu dějin

neoliberalismu jako výhradně amerického „výrobku“, který bylo třeba exportovat do zbytku světa. Heyckova práce se v tomto směru drží více při zemi a její deklarovanou ambicí je zkoumat činnost společenských vědců v jasně definovaném kontextu amerického liberalismu a na půdě amerických vědeckých institucí. Z evropské a post-koloniální perspektivy tak především otevírá důležité otázky, které jednoznačně rezonovaly také mimo Spojené státy, a současně předkládá materiál pro případnou komparaci v oblasti intelektuálních dějin a dějin vědy.

Kniha Eglé Rindzevičiūtė z toho pohledu koriguje dosavadní „americko-centrické“ vidění poválečného ekonomického a politického myšlení. Je zřejmé, že plnohodnotnou analýzu zkoumaných problémů nelze vytvořit bez znalosti jejich lokálních variant v rozdílných politických, národních či kulturních kontextech. Pokud se však Amadae a Heyck příliš omezují na americké intelektuální dějiny, Rindzevičiūtė částečně reprodukuje jiné problematické interpretační schéma, které je pro změnu typické pro historiografii expertních kultur v někdejší „východním bloku“. Výklad sovětského pojetí systémové analýzy je částečně vystavěn na rozhovorech s pamětníky a kniha v některých momentech až příliš přejímá pohled sovětských vědců na jejich někdejší aktivitu. Zmiňovaná problematická interpretace spočívá v hodnocení vlastní odborné činnosti jako rezistence, či alespoň intelektuální subverze sovětského mocenského uspořádání. Zájem o kybernetiku, výzkum systémů či matematické modelování se v tomto výkladu zdá být únikem do intelektuálně náročných a technicky značně specifických výzkumů, které lépe vzdorovaly vulgární ideologizaci a vyžadovaly užší komunikaci se západní vědou. Teze o liberalizačním působení systémové analýzy nachází oporu ve svědectví tehdejších aktérů, avšak současně až příliš přebírá perspektivu, která pamětníkům umožňuje racionalizovat jejich působení ve špičkových pracovištích sovětské vědy, nebo dokonce v prestižní a politicky ostře sledované mezinárodní instituci, jakou byl IIASA.

Ačkoli Rindzevičiūtė upozorňuje na politicky rozporuplné působení systémové analýzy či kybernetiky, nedostatečně docenuje zájem o kybernetiku, zkoumání systémů a obecně bádání o vědeckotechnickém pokroku a jeho politických dopadech, který projevovaly státně socialistické režimy v jejich konsolidační, tedy protireformní fázi (například československá „normalizace“, Sovětský svaz v Brežněvově éře). Podporu výzkumu kontroly a řízení lze jen stěží považovat za liberalizační úlitbu intelektuálům a projev neschopnosti stranického aparátu kontrolovat vědecké a obecně intelektuální elity. Nabízí se hypotéza, že došlo spíše k protnutí zájmů části stranických špiček, které se snažily modernizovat mechanismy vládnutí bez narušení základních pilířů politického systému, a části akademických a expertních kruhů. Vedlejším výsledkem této nerovné symbiózy politiků a expertů mohly být potenciálně politicky podvrtné výzkumy. Jejich

skutečný liberalizační efekt je ale značně diskutabilní, protože velmi často tato vědecká rezistence zůstala skrytá za zdmi výzkumných ústavů a na reálném politickém významu nabývá až ve vzpomínkách či v pohledech, vycházejících ze skutečnosti následného zhroutilí státního socialismu. Část akademické a expertní elity v socialistických zemích byla skutečně aktivním účastníkem přechodu od socialismu ke kapitalismu a v průběhu 80. let vystoupila s nejednou kritickou analýzou ekonomické a politické reality pozdního socialismu. Skutečný rozsah liberalizačního efektu výzkumů řízení a organizace v pozdním socialismu a jejich dopad na podobu post-socialistických režimů by si ale zasloužil důkladnější a především skeptičtější analýzu.

Přes uvedené výtky představují tři recenzované knihy skutečně reprezentativní ukázkou soudobého bádání o dějinách vědy v éře studené války. Ukazují analytické perspektivy, které dlouhodobě hrají ústřední úlohu v této oblasti historiografie (především zaměření na vývoj společenských věd v USA), nebo naopak přístupy, které získávají čím dál větší pozornost a budou nejspíše brzy představovat hlavní směry výzkumu (snaha o postžení transnacionálního rozměru problematiky a zahrnutí dosud spíše přehlížené „východní“ kapitoly této historie). Knihy současně ukazují, kam se za posledních dvacet až třicet let posunulo bádání o studené válce. Zatímco český čtenář si při zmínce o historiografii studené války představí zejména dějiny velmocenské diplomacie, rostoucí počet titulů zabývajících se vlivem studené války na vědu, kulturu či politické a ekonomické myšlení ukazuje, že se jedná o mnohem širší, ale také kontroverznější oblast výzkumu. Pohled na dění mimo nejvyšší politická jednání problematizuje nejen ideologické či hodnotové pozice hlavních stran konfliktu, ale také samu představu o jednoznačném rozdělení poválečného světa „železnou oponou“. Kromě toho, že na scénu vstupují noví aktéři a ukazují se propojení narušující schéma dvou bezvýhradně soupeřících „bloků“, dějiny vědy a myšlení ukazují, že v mnoha případech byla studená válka zejména domácím konfliktem – mezinárodněpolitickým zrcadlem, které odráželo rozpory existující uvnitř jednotlivých společností, uvnitř kapitalismu a státního socialismu.

Vítězslav Sommer